

Šta mediji mogu učiniti za medijsku pismenost?

Koncept medijske pismenosti u posljednjih nekoliko godina zauzima važno mjesto u diskusijama nevladinih organizacija koje se bave medijima u Bosni i Hercegovini. Akademska zajednica ovo pitanje razmatra, ali mogli bismo reći – ne u dovoljnoj mjeri (među javnim univerzitetima u BiH, samo na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci i na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Istočnom Sarajevu postoji predmet Medijska pismenost). Iako se u procesu medijskog opismenjavanja očekuje angažman obrazovnih ustanova, NVO sektora i medija, medije ćemo staviti u ovom tekstu na prvo mjesto i ispitati kakva je njihova uloga u ovom procesu.

Jedna od definicija medijske pismenosti je "sposobnost pristupa, analize, vrednovanja i odašiljanja poruka posredstvom medija" (Aufderheide, 1992 u: Zgrabljčić Rotar, 2005: 1). Dakle, medijsko opismenjavanje označava proces u kojem se kod pojedinca stvaraju kompetencije za pristup, analizu, tumačenje i razumijevanje informacije, ali i kreiranje medijskih sadržaja. Uzimajući u obzir da su digitalni mediji u današnje, informatičko doba, dominantni nad klasičnim medijima kao što su radio, televizija i štampa – rezultat je prezasićenost informacijama (ili „informaciona preopterećenost“ (Koković, 2007: 41)), ali i sadržajima koji se plasiraju kao informacije, ali bez provjerljivosti, tačnosti i profesionalnosti prilikom njihovog diseminovanja. U zemlji kao što je BiH, regulacija medija je na niskom nivou, a regulacija digitalnog medijskog prostora ne postoji, što doprinosi da se sa različitih portala plasiraju vijesti na način koji poštuje samo načela brzine, sažetosti i neprovjerenosti. Time se doprinosi prelasku od neposrednosti ka višku posredovanja, odnosno situaciji u kojoj se publika u želji da što neposrednije spozna svoju stvarnost, zapravo prepušta nekritičkom usvajanju sadržaja.

Medijska nepismenost je opasna stvar za svaku demokratsku zemlju i za civilno društvo. Već naviknuta na brzinu prihvatanja nove tehnologije, bez mnogo znanja o njenim mogućnostima, publika se tako prepušta i žamoru informacija koje neprekidno, iz trenutka u trenutak pristižu. Svakako, rješenje nije u poklanjanju većeg povjerenja klasičnim medijima, jer u zemlji sa korupcijom usađenom u kulturnim obrascima, profesionalan i objektivan pristup je postao

izuzetak vrijedan divljenja, bez obzira na tip medija. Zato opismenjavanje za kritički nastrojene i obrazovane građane koji su u stanju da tumače informacije i prave selekciju između lažnih vijesti (u svim vrstama medija) mora započeti od osnovne škole i to je imperativ. Školski sistem(i) u BiH još ne nalaze prostor za to, a potrebe rastu, kako od strane djece, tako i od strane roditelja.

Da bi se podigla svijest o potrebama savremene medijske publike, u BiH postoji nekoliko svijetlih primjera portala koji su posvećeni borbi za fer, objektivno i nepristrasno informisanje. Oni su primjer na koji način se mediji mogu baviti medijskom pismenošću.

Analiziraj.ba je platforma koja je osnovana je s ciljem da prati, analizira i procjenjuje medijske sadržaje u Bosni i Hercegovini. Uz pomoć unaprijed utvrđene i jasna metodologije, na ovoj platformi se mogu pronaći analize različitih medija, sa posebnim analizama dnevnika. Posebna pažnja se posvećuje ovim centralnim informativnim emisijama zbog toga što kroz njih publika treba da stekne vjernu sliku društveno-političke situacije, kako u lokalnim zajednicama, tako i na višem nivou. Upravo zbog toga, ove emisije su ogledalo uređivačke politike jedne medijske kuće, ali i pokazatelj njihove podložnosti političkim uticajima i manipulacijama, koje publika često nije svjesna. Ono što bismo izdvojili na ovom portalu je posebna rubrika pod nazivom *Medijska i informacijska pismenost* u okviru koje su dostupne analize medijskih stručnjaka iz BiH sa praktičnim uputstvima i objašnjenjima koja poučavaju o potrebi za medijskom pismenošću kao dijelu cjelokupnog obrazovanja građanina.

Raskrinkavanje.ba je portal koji je relativno nov na prostoru BiH i pruža konkretne analize medijskih sadržaja i ocjene medija, kako bi doprinio razvoju sposobnosti za ocjenu kredibiliteta medija u BiH. To je jedinstven portal koji se bavi provjerom činjenica (*fact checking*) u medijima, podstaknut neprofesionalnim izvještavanjem, prenošenjem „lažnih vijesti“, fabrikovanjem priča i dezinformisanjem javnosti. Identifikacija ovakvih medija i njihova ocjena u skladu sa jasno utvrđenom metodologijom rezultiraju stavljanjem medija na jednu od dvije liste: Listu medija koji objavljuju lažne vijesti; te Listu medija visokog rizika, koji pokazuju tendenciju ka neprofesionalnom izvještavanju i rizik od objavljivanja lažnih vijesti. Ponuđen je sistem ocjenjivanja koji jasno ukazuje na kakav se „medijski prekršaj“ odnosi: satira, klikbejt, prikriveno

oglašavanje, greška, pristrasno izvještavanje, teorija zavjere, pseudonauka, manipulisanje činjenicama, dezinformacija, spin, lažna vijest, prenošenje lažne vijesti, demantirano, cenzura i neprovjereno. Ovakav pristup omogućava publici da utvrdi koji mediji su zaslužili povjerenje svojim profesionalnim radom, a od kojih je očekivano plasiranje netačnih informacija. Posebna vrijednost ovog sajta je u njihovoj dvosmjernoj komunikaciji sa publikom. Naime, platforma poziva građane da sami identifikuju sumnjive vijesti i medije, da prepoznaju i da im prijavljuju takve sadržaje. Na ovaj način se građani prvo obrazuju, a zatim i stvaraju naviku filtriranja sadržaja koji im se plasiraju, što je suština medijske pismenosti.

Pristup koji zauzimaju ovakve platforme, prepoznatljiv je i u zemljama u okruženju. U Hrvatskoj djeluje portal **medijskapismenost.hr** koji je na različite načine fokusiran na uspostavljanje medijske pismenosti kod roditelja, staratelja i učitelja, kao i direktno djece. Značajno pitanje medijske pismenosti je bezbjednost na internetu, čime se ovaj portal posebno bavi. Portal *Fake News tragač (fakenews.rs)* djeluje u Srbiji, na sličnom principu na kojem djeluje raskrinkavanje.ba u BiH. Ovaj portal se bavi dekonstrukcijom vijesti medija u Srbiji, otkrivanjem lažnih vijesti, kao i istraživanja o fenomenu lažnih vijesti (fake news).

Upravo je dekonstrukcija sadržaja metod kojim svaki građanin, bio da je medijski profesionalac, novinar ili publika može da ovlada, ukoliko shvati kako funkcionišu mediji u savremeno doba, te ukoliko se građani obrazuju za kritički pristup kako tehnologiji, tako i informacijama. Kritički pristup podrazumijeva da publika obraća pažnju na sam mediji – da li sadrži impressum, da li ima kontakt; da li je sadržaj kompatibilan naslovu, ili naslov ima senzacionalističku svrhu; koliko su kredibilni izvori i koliko ih ima; da li je autor poznat i ko je; da li se radi o parodiji ili satiri i slično. Medij koji želi da pokaže svoju objektivnost i profesionalnost, transparentno će prikazati svoje podatke, zaslužujući povjerenje svoje publike. Nažalost, u BiH će se najteže pronaći podaci o finansiranju medija, a to je glavna pretpostavka obavljanja funkcije javnog interesa. Raniji fenomeni poput tabloidizacije ili propagande (raniji po nastanku, ali svakako u primjeni i danas), uticali su na stvaranje vrijednosti i kulturnih obrazaca koji se ogledaju u prihvatanju poruka onako kako su diseminovane i aktivnog učešća građana u kreiranju društvene stvarnosti. Medijska pismenost je upravo ona komponenta društva koja je najpotrebnija svim

generacijama kako bi demokratska zajednica funkcionisala. Takva vrsta aktivizma, u kojem se jednako zahtijeva poštovanje prava i odgovornosti iznesenog u javnost, doprinosi pravilnoj informisanosti građana i samim tim, podizanju profesionalizma u novinarstvu.

Kako klasični mediji mogu pomoći u medijskom opismenjavanju?

Noviji primjer nalazimo u susjednoj Srbiji: Nedavno se u Beogradu održao protest koji je okupio veliki broj građana sa opozicionim stavovima. Medijska kuća *Studio B* je objavila prilog, izvještaj sa događaja, u kojem je novinarka iznijela mišljenja i negativne stavove o događaju, ali i niz netačnih podataka, uz vidno iskazanu pristrasnost. Cjelokupan događaj je izazvao burne reakcije i konflikt unutar samih medija na relaciji pravo na mišljenje – odgovornost za izrečeno. Jedna od najgorih posljedica ovog događaja je bio niz brutalnih prijetnji koje su upućene na račun ove novinarkе, koje nemaju nikakvo opravdanje i još jednom su naglasili potrebu za osuđivanjem nasilja. U cijeloj ovoj situaciji, zapažen je potez medijske kuće *TV Prva*, koja je pozvala glavnu urednicu Studija B i jednog dugogodišnjeg novinara u svoj program. Ono što izdvajamo iz ove rasprave je postavljanje pitanja o tome šta je zapravo posao novinara, da li se poštuju kodeksi novinarstva i šta je objektivno informisanje? Ovaj razgovor je ukazao da se unutar samih medija mora mnogo toga razjasniti, kao i da mainstream mediji mogu igrati značajnu ulogu u medijskoj pismenosti ukoliko argumentovano osuđuju loše novinarstvo (ako se takav termin može i upotrebiti, jer novinarstvo je zapravo - dobro novinarstvo). Njihova uloga u razjašnjenju odgovornosti (kako novinara, tako i urednika), kao i mogućim zloupotrebama predstavlja samokritiku bez koje nema razvoja medijske pismenosti.

Platforme koje su pomenute u tekstu, a koje analiziraju medijske sadržaje zarad pozivanja na odgovornost svakako su dobar početak medijskog opismenjavanja. Da bi se ovaj proces podstakao, neophodno je da šira publika dođe do njih i stekne uvid u to šta je kritika i zašto je ona korisna. Najbolja podrška tome je da sami mediji komuniciraju sa ovim platformama na način što će prenositi njihove izvještaje i analize, objavljivati demantije i tako pokazati spremnost da zaista budu predvodnici borbe za istinu.

Sadržaj ovog teksta je isključiva odgovornost autora i Udruženja/udruge BH novinari i ni u kom slučaju ne predstavlja stanovišta Evropske Unije.

Biografija:

Bojana Vukojević je zaposlena kao viša asistencija na Univerzitetu u Banjoj Luci, Fakultet političkih nauka, na studijskom programu Sociologija. Završila je osnovni studij sociologije na Fakultetu političkih nauka u Banjoj Luci, magistrirala sociologiju na Univerzitetu u Novom Sadu gdje se sada nalazi na doktorskom studiju sociologije. Ima nekoliko objavljenih radova u naučnim časopisima i zbornicima, i autor je više članaka o medijskoj odgovornosti. Učestvovala je u brojnim istraživanjima kulture i medija.